

Prof.zw. Grażyna Korpala
emeritus
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki
Akademii Sztuk Pięknych im J, Matejki
W Krakowie

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Zofii Maniakowskiej-Jazownik
pt. „*Problematyka konserwatorska miniatur ze zbiorów Muzeum Narodowego
w Krakowie*” wykonanej pod opieką promotora prof. dr hab. Elżbiety Jabłońskiej
i promotora pomocniczego dr Anny Zaręby, sporządzona w związku
z przewodem doktorskim w dziedzinie sztuk plastycznych w dyscyplinie artystycznej
konserwacja i restauracja dzieł sztuki na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika w Toruniu**

Zacznę od konstatacji, którą niejednokrotnie przywołuję w recenzjach związanych z sztuką konserwacji. Rozwój dyscypliny konserwacji i restauracji dzieł sztuki jest nierozzerwalnie połączony z każdorazowym rozwiązywaniem indywidualnych, przypisywanych danemu obszarowi obiektów problemów. Wypracowanie nowych metod konserwatorskiej oceny stanu zachowania określonych zbiorów, niejednokrotnie wymusza konieczność zebrania rozproszonej dotychczasowej wiedzy i co najistotniejsze weryfikacji funkcjonujących opinii. Analityczne podejście do metod konserwacji winno być zatem każdorazowo korygowane w oparciu o aktualne możliwości badawcze, dokonania konserwatorskie, istniejące przekazy oraz własne doświadczenia. Niejednokrotnie wiedza dotycząca realizacji konserwatorskich określonego obszaru dzieł sztuki okazuje się być znikoma i najczęściej rozproszona. W takim przypadku decydującą rolę odgrywa umiejętność korzystania z współcześnie stosowanych metod rozwiniętej technologii bezpośrednio związanej z konserwatorską analizą samej materii dzieła w zestawieniu z aktualnymi dokonaniem. Poznanie historycznych już rozwiązań pozwala ocenić stosowane metody i podjąć właściwe decyzje, wymaga również wczytywania się w opisy technik odnotowanych w zachowanych traktatach. W tym kontekście praca Pani **Zofii Maniakowskiej-Jazownik** ma fundamentalne znaczenie, nie tylko dla praktycznych działań, ale także dla rozwoju dyscypliny konserwacji w zakresie konserwacji miniatur. Niestety w przesłanych materiałach nie miałam okazji zapoznać się z działalnością zawodową Doktorantki, nie mniej przedstawiona do recenzji praca potwierdza jej wysokie kompetencje w dziedzinie konserwacji dzieł sztuki. Autorka świadomie podejmuje ten trudny i zarazem ważny temat w oparciu o własne dokonania, zdobytą wiedzę i umiejętności praktyczne. Należy zaznaczyć, że dodatkowym atutem jest właśnie, poza akademickim przygotowaniem, jej praktyka muzealna. Już na wstępie Doktorantka przedstawia przekonujące motywacje podjęcia tematu, nakreśla jasno wytyczone cele oraz metody ich osiągnięcia. Miniatury w większości przypadków prezentują złożony problem pod względem materiałowym i wykonawczym, tak samego przedstawienia, jak i rodzajów oprawy. Autorka z całą odpowiedzialnością podejmuje zadanie nie tylko na poziomie konkretnych obiektów, ale przede wszystkim rozwiązań dotyczących zbioru miniatur jako całości. Ze względu na ubogą literaturę przedmiotu przeprowadza konsultacje i podejmuje współpracę z wybitnymi specjalistami w tej dziedzinie. Przeprowadza kwerendę w ośrodkach posiadających zbiory miniatur, weryfikując zarazem dotychczasowe metody i sposoby klasyfikacji w odniesieniu do krakowskich zbiorów. Ponad tysięczna kolekcja miniatur Muzeum Narodowego

w Krakowie, zróżnicowana pod względem miejsca, czasu, techniki i technologii wykonania stanowi, wymarzony, aliści rozległy tematycznie materiał. Najstarsze miniatury datowane na XVII wiek w przeważającej większości stanowią miniatury portretowe, świętych, pejzaż i sceny rodzajowe. Pochodzą z Francji, Anglii, Niemiec, Polski, wykonane na różnych podłożach, jak kość słoniowa, papier, pergamin, szkło, metal, tkanina, drewno porcelana czy masa perłowa. Wykonane w różnych technikach, takich jak akwarela gwasz, olej, rysunek wycinanki, tłoczenia czy techniki *eglomise* i *fixe*. Bogactwo form i technik dodatkowo wzbogaca różnorodność opraw, tak pod względem użytego materiału, jak i formy. Są to medaliony w kopertowych oprawach metalowych, etui obite tkaninami, drewniane, skórzane, rozmaite kasetki introligatorskie, a także oprawy inkrustowane kością, szylkretem. Tak szeroko ujęty temat siłą rzeczy prowadzony jest wielowątkowo. Należy podkreślić, że złożony materiałowo zbiór miniaturowych arcydzieł jest równocześnie, jak słusznie podkreśla Doktorantka ekstremalnie wrażliwy na ekspozycję, ze swojej strony dodam na wszelkiego rodzaju operacje konserwatorskie.

Prowadzona dwutorowo praca, całościowo dla całego zbioru i indywidualnie dla poszczególnych miniatur, z uwzględnieniem prewencji i konserwacji ratunkowej potwierdza w pełni złożoność podjętego tematu.

Pracę podzielona jest na dwie zasadnicze części; teoretyczną dotyczącą stanu badań, opartą na przekazach dotyczących miniatur, traktatach i własnych poszukiwaniach, oraz praktyczną dotyczącą badań specjalistycznych, kwerend, diagnostyki, prac konserwatorskich zbioru wraz ze wskazaniem rozwiązań z zakresu konserwacji zapobiegawczej, adresowanych do opiekunów tego typu kolekcji.

W pierwszej części Doktorantka analizując aktualny stan badań sięga do historii, naświetla okoliczności powstania miniatur, tematykę, funkcję jaką pełniły, przybliża technikę i technologię wykonania „klasycznych miniatur” oraz pozostałe techniki spotykane w kolekcji muzeum. Ta część jest wprowadzeniem do terminologii, rzetelnym rysem historycznym i obszernym przeglądem literatury związanej z malarstwem miniaturowym. Jest zarazem przywołaniem najznakomitszych twórców miniatur ich warsztatu, stosowanych technik i materiałów opisanych w traktatach. Zawarte w pierwszej części rozdziały, w dużej mierze o charakterze kompilacyjnym są introdukcją do drugiej części, równocześnie stanowią klucz dla postawienia właściwej diagnozy, a w konsekwencji podjęcia postępowania konserwatorskiego dotyczącego badanego zbioru. Godnym podkreślenia są tabelaryczne zestawienia metod i działań konserwatorskie odszukanych w publikacjach, odnoszących się bezpośrednio do miniatur. Jak wynika z rejestru każda z pozycji omawia inny zakres, częściej mający charakter ogólny, bardziej związane z cechami miniatur niż bezpośrednim działaniem konserwatorskim, a także zróżnicowany stopień podanych szczegółów. To bardzo ważny element dysertacji, albowiem daje obraz aktualnej wiedzy dotyczącej konserwacji miniatur.

Druga część badawcza i konserwatorsko-realizacyjna to opracowanie poszerzające w dużym stopniu obszar wiedzy dotyczącej konserwacji miniaturowych arcydzieł. Na wstępie omawianej części Doktorantka przedstawia historię zbioru miniatur Muzeum Narodowego w Krakowie, podkreślając jego zróżnicowany charakter technologiczny. Analizuje rodzaje technik pod kątem podłoży oraz nietypowych rozwiązań, nie pomijając miniatur trudnych, w tym kontekście, do zakwalifikowania. Opisuje także podstawowe typy opraw występujące w zbiorach MNK.

Doktorantka weryfikuje metody i sposób klasyfikacji, a także metodykę samego procesu konserwatorskiego. Jak słusznie podkreśla opieka nad zbiorem miniatur powinna być prowadzona na dwóch poziomach, konserwacji prewencyjnej oraz konserwacji aktywnej tak całej kolekcji, jak i poszczególnych obiektów. Poruszając się w tym zakresie ocenia stan zachowania, przyczyny zniszczeń w oparciu o przeglądy konserwatorskie, posługując się

odpowiednio zmodyfikowaną ankietą służącą do diagnostyki i monitorowania zaistniałych zmian. Podstawowym zadaniem była ocena zróżnicowanego materiału zbioru pozwalająca zarazem rozpoznać zakres interwencji konserwatorskich. Autorka równolegle prowadzi badania klimatu, udokumentowane wykresami pomiarów (załączone w aneksie) i stały monitoring zbioru. Przeprowadza dwa przeglądy, w drugim wykorzystuje badania *in situ*, w świetle widzialnym, bocznym, padającym, analitycznym, w powiększeniu mikroskopowym z łączem USB. Przeprowadzone prace w magazynie bez konieczności przemieszczania obiektów, pozwoliły Maniakowskiej-Jazownik na sporządzenie dokumentacyjnej bazy fotograficznej, dokumentującej charakter i zasięg zniszczeń oraz utworzenie materiału porównawczego umożliwiającego na bieżąco śledzić i analizować procesy zniszczeń. Doktorantka opracowała ankietę złożoną z trzech zasadniczych części inwentaryzacyjnej, sumarycznej i szczegółowej. Tak opracowany model dostarcza wszystkie konieczne informacje dotyczące samego obiektu, jego stanu zachowania, ewentualnych zmian po kolejnych przeglądach wg opracowanej skali oraz szczegółowy opis zniszczeń, ma także miejsce na dodatkowe uwagi. Opracowana ankieta nie jest zamkniętą formą, jak podkreśla Autorka, w obecnym układzie stanowi plik roboczy umożliwiający gromadzenie i porównywanie danych z kontroli procesów degradacji i działań konserwatorskich. Równocześnie ankieta daje możliwość wprowadzania kolejnych rubryk w przypadku uzyskania dodatkowych informacji związanych z przyszłymi badaniami kolekcji. Zróżnicowany materiału zbiór, wymagający zindywidualizowanych specjalistycznych badań diagnostycznych (między innymi zaawansowanej korozji szkielek, czy kryształów na powierzchni kości), oddzielnego podejścia do rozmaitych zniszczeń w odniesieniu do rozlicznych technik wykonania miniatur, ukazuje w całej rozciągłości bogactwo problemów do rozwiązania. Nie sposób w ograniczonych ramach recenzji odnieść się do kolejnych badań związanych ze specyfiką rozpoznania rodzajów zniszczeń i ich interpretacji w kontekście uzyskanych wyników i prowadzonych analiz. W mojej ocenie Zofia Maniakowska-Jazownik wykorzystała w pełni dostępne możliwości badawcze. Zastosowana metodyka pracy umożliwiła rozpoznanie skali procesu degradacji, ustaliła hierarchizację działań oraz wytyczyła strategię ochrony kolekcji. Doktorantka określiła działania zapobiegające, jak również zaproponowała najlepsze, dostępne w obecnych czasach rozwiązania dotyczące przechowywania zbioru i jego ewentualnej ekspozycji.

W ostatnim rozdziale Autorka prezentuje rozwiązania dotyczące prac konserwatorskich w odniesieniu do całej kolekcji miniatur MNK. Najczęściej są one związane z działaniami z obszaru konserwacji prewencyjnej zwłaszcza z problemem skorodowanych szkielek oraz zagrożeniem mikrobiologicznym. Z kolei indywidualne rozwiązania konserwatorskie prezentuje na przykładzie dwudziestu czterech opracowanych miniatur. Umieszczona w aneksie nr 2 dokumentacja poddanych konserwacji i restauracji obiektów uzupełnia opisy zrealizowanych prac, jak również potwierdza wysokie kwalifikacje i praktyczne umiejętności Autorki. Zazwyczaj prace konserwatorskie, a zwłaszcza zakres prac restauratorskich rodzi liczne zapytania i wątpliwości w tym zakresie, analizując przytoczone przykłady mogę jedynie pogratulować wyników. Należy jednak nadmienić, że uzyskane efekty restaurowanych dzieł świadczą nie tylko o praktycznych możliwościach Doktorantki, ale o jej kulturze estetycznej i artystycznych możliwościach.

Dysertacja skonstruowana jest zgodnie z zasadami pracy naukowej. Wydruk komputerowy zawiera 306 stron, dobrze ilustrowany opatrzony starannie opracowaną bogatą bibliografią. Autorka w ramach dostępnych możliwości nie pominęła żadnych istotnych zagadnień. Załączone na nośniku cyfrowym aneksy, zawierające dokumentację konserwatorską, monitoring warunków przechowywania zbioru, wyniki badań oraz ankiety w istotny sposób wzbogacają pracę i stanowią cenny materiał dla badaczy, a także konserwatorów praktyków.

Z obowiązku recenzenta, mam uwagę redakcyjną, dla czytelności prezentowanej dysertacji ograniczyłabym w spisie treści zbytnio rozbudowane, podpunkty rozdziałów (rozdział VII i VIII) jak również podsumowanie nie należy traktować jako osobni rozdział.

Wysoki poziom zaprezentowanej rozprawy doktorskiej, a przede wszystkim konserwatorska, praktyczna wartość przedstawionego do recenzji dzieła pozwala wykreślić wyraźny kierunek postępowania konserwatorskiego dedykowany ochronie sprofilowanej kolekcji dzieł sztuki.

Konkluzja

Przedstawiona dysertacja, będąca owocem zdobytej przez Autorkę wiedzy, własnych konserwatorskich przemyśleń i artystycznych doświadczeń zasługuje na pozytywną ocenę. Praca prezentuje nie tylko dokonania i kompetencje Doktorantki, ale w istotnym zakresie poszerza wiedzę w dyscyplinie konserwacji miniatur tak indywidualnych, jak i w kontekście zbioru. Wytycza kierunki działania na najbliższą przyszłość, przy założeniu opracowania konkretnych rozwiązań, indywidualnie do każdego dzieła.

Potencjał przedstawionego tekstu, rozsądny umiar w wygłaszaniu opinii oraz umiejętność posługiwania się językiem nauki sprawiają, że oceniam ją pozytywnie.

Poziom rozprawy doktorskiej jak i wykonane prace konserwatorsko-restauratorskie w pełni odpowiadają przepisom o stopniach naukowych i tytułach oraz stopniach i tytułach w dziedzinie sztuki, stawiane kandydatowi do stopnia doktora w dyscyplinie konserwacja i restauracja dzieł sztuki . Wnoszę o dopuszczenie mgr **Zofii Maniakowskiej-Jazownik** do publicznej obrony doktorskiej.

Kraków 19.01 . 2021 rok

Grażyna Korpala

